

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Overblijfselen van de Brustempoort in Sint-Truiden

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Overblijfselen van de Brustempoort, Sint-Truiden, Naamsevest zonder nummer, Luikerstraat zonder nummer – monument

Onderwerp

Benaming: overblijfselen van de Brustempoort

Adres of ligging: Luikerstraat zonder nummer, Naamsevest zonder nummer, Sint-Truiden

Dossier

Type dossier: beschermingsdossier

Dossiernummer: 4.001/71053/108.1

Objectnummer: 4.01/71053/328.1

Inventaris Onroerend Erfgoed

URI Inventaris Onroerend Erfgoed: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/309683>

Samenvatting

De ondergrondse overblijfselen van de Brustempoort omvatten resten van een poortgebouw en een voorburcht uit wellicht de 12de eeuw, en delen van een rondeel uit het begin van de 16de eeuw. Omwille van de aanleg en de bouwperiode zijn deze overblijfselen zeldzaam in Vlaanderen. De overblijfselen zijn erg herkenbare voorbeelden van militaire architectuur uit de volle en late middeleeuwen in Vlaanderen.

Datum

Datum: 1/10/2025

Vincent Debonne

INHOUDSTAFEL

1.	Aanleiding tot de opmaak van het dossier.....	4
2.	Beschrijvend gedeelte	4
2.1.	Ruimtelijke context.....	4
2.2.	Historisch overzicht	4
2.2.1.	Sint-Truiden: een versterkte nederzetting (7de eeuw-12de eeuw)	4
2.2.2.	Brustempoort: stadspoort met rondeel (14de eeuw-16de eeuw).....	5
2.2.3.	Ontmanteling van de stadsvesten en teloorgang (17de eeuw-19de eeuw)	6
2.2.4.	Herontdekking ondergrondse overblijfselen (1897-2022).....	6
2.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken	7
2.3.1.	Het poortgebouw, de voorburcht en de grote zaal	7
2.3.2.	Het rondeel.....	8
2.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	10
2.5.	Juridische toestand.....	10
2.5.1.	Onroerend Erfgoed	10
2.5.2.	Omgeving.....	11
2.5.3.	Water.....	11
3.	Evaluerend gedeelte	11
3.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	11
3.1.1.	Historische waarde	11
3.1.2.	Architecturale waarde	11
3.1.3.	Archeologische waarde.....	12
3.2.	Keuze van het type bescherming	12
3.3.	Afbakening van de bescherming	13
4.	Beheersvisie	13
4.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	13
4.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	14
4.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	14
5.	Bronnen	14
6.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier.....	15
6.1.	Documentatie	15
6.2.	Detailplan.....	15

1. AANLEIDING TOT DE OPMAAK VAN HET DOSSIER

Op 19 augustus 2022 diende de Stad Sint-Truiden een aanvraag in voor de bescherming van de ondergrondse overblijfselen van de Brustempoort. Bij de archeologische begeleiding van werken ter hoogte van de Luikerstraat in februari 2022 werden resten aangesneden van de Brustempoort¹. Na een plaatsbezoek op 31 januari 2023 en een vergelijking met beschermde middeleeuwse stadspoorten in Vlaanderen werden de resten van de Brustempoort geëvalueerd als beschermingswaardig.

Het voorstel voor de opstart van een procedure voor een bescherming als monument van de overblijfselen van de Brustempoort werd voorgelegd aan de heer Ben Weyts, de Vlaamse minister bevoegd voor het onroerend erfgoed. Op 25 februari 2025 gaf de minister zijn akkoord voor de opstart van de procedure voor de bescherming als monument van de overblijfselen van de Brustempoort.

2. BESCHRIJVEND GEDEELTE

2.1. Ruimtelijke context

Onder de bestrating van de Naamsevest en de Luikerstraat bevinden zich de overblijfselen van de Brustempoort, een poort van de verdwenen stadsversterking van Sint-Truiden (**bijlage 6.1., fig. 1**). De restanten bevinden zich aan de zuidoostelijke rand van de binnenstad, aan de historische uitvalsweg naar Tongeren. Door de verhoging van het straatdek na de ontmanteling van de stadsvesten kwamen deze overblijfselen ondergronds te liggen.

2.2. Historisch overzicht

2.2.1. Sint-Truiden: een versterkte nederzetting (7de eeuw-12de eeuw)

De stad Sint-Truiden ontstond uit een nederzetting rond de Sint-Trudoabdij². Het klooster werd gesticht in 655/664 door de heilige Trudo en nam in 740 de benedictijnse kloosterregel aan. Na de plundering door de Noormannen in 883 werd de abdij hersteld en ontwikkelde de bewoning buiten de abdij zich tot een stedelijke woonkern. Deze heette oorspronkelijk "Sarchinium" maar werd vanaf het begin van de twaalfde eeuw aangeduid als Sint-Truiden, naar de heilige stichter van de abdij.

Op basis van een beschrijving in de abdijskroniek wordt verondersteld dat het geheel van de abdij en de nederzetting erbuiten vóór 1086 werd voorzien van een versterking³. Dit "*oppidum nostrum vallo fortissimo munitum*" ("onze stad is versterkt met een zeer sterke stadswal") had, volgens de genoemde beschrijving, een palissade en poorten in hout met bovenaan een weergang voor de verdedigers. De aanleg van deze versterking wordt toegeschreven aan abt Adelardus II (1055-1082). De territoriale context kan een rol hebben gespeeld in de beslissing om een versterking op te richten: in 1086/1087 kwam Sint-Truiden in het bezit van de prinsbisschop van Luik, terwijl de omgeving toebehoorde aan de graaf van Loon.

Volgens Jean-Léon Charles had de versterking uit de elfde eeuw al het verloop van de vesten waarvan het tracé vandaag nog steeds de binnenstad afbakt. Vermeldingen als

¹ Yperman 2023.

² Over het ontstaan en de stadsontwikkeling van Sint-Truiden, zie: Charles 1958; Charles 1965; INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2025: *Historische stadskern van Sint-Truiden* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140054> (geraadpleegd op 25 april 2025); INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2025: Sint-Truiden [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13901> (geraadpleegd op 25 april 2025).

³ Charles 1965, 154-157.

oppidum in 1108, 1133 en 1134 zouden verwijzen naar Sint-Truiden als een versterkte stad⁴. Volgens Charles zou de aanvankelijk houten stadsversterking uit de elfde eeuw daarna geleidelijk aan zijn versteend. De vermelding van herstellingen in 1129 wordt in verband gebracht met de uitbouw in steen van de vesten⁵. Tot op heden zijn nog geen betrouwbaar gedateerde archeologische sporen aangetroffen van stadsversterkingen, in hout of steen, uit de elfde en twaalfde eeuw. In 2003 werd nabij de vroegere Clockempoort mogelijk een uitbraakspoor van de stadsmuur aangetroffen, maar zonder nadere fasering of datering⁶.

Het oudste deel van de overblijfselen van de Brustempoort zijn de muren in grote blokken Lincen tufsteen. Ze behoorden tot een westelijk poortgebouw en een oostelijke voorburch⁷. Deze delen worden in verband gebracht met de eerste versterking van de stadsversterkingen die op basis van een geschreven bron wordt gedateerd in 1129. Hoewel een precieze en materiële datering nog ontbreekt is een bouw in de 12de eeuw voor deze delen zeker mogelijk. Verschillende romaanse kerken uit de 11de en 12de eeuw in Sint-Truiden worden gekenmerkt door gelijkaardig muurwerk in blokken Lincen tufsteen: de westtoren van de abdijkerk⁸, de Heilig Kruiskapel van Guvelingen⁹, de Sint-Niklaas- en Sint-Pieterskerk¹⁰, en de Sint-Gangulfuskerk¹¹.

Pas in 1256 is in geschreven bronnen opnieuw sprake van de stadsversterking van Sint-Truiden, wanneer melding wordt gemaakt van de uitbreiding van de Stapelpoort. De middeleeuwse stadsvesten waren 2,76 km lang met vijf stadspoorten (**bijlage 6.1., fig. 2, 3**): de Nieuwpoort in het noordoosten, de Brustempoort in het zuidoosten, de Clockempoort in het zuiden, de Stapelpoort in het zuidwesten en de Sint-Gangelofspoort in het westen¹².

2.2.2. Brustempoort: stadspoort met rondeel (14de eeuw-16de eeuw)

Uit iconografische bronnen blijkt dat het poortgebouw van de Brustempoort werd geflankeerd door twee ronde hoektorens (**bijlage 6.1., fig. 4, 5**). Bouwhistorisch onderzoek door Frans Doperé wees uit dat deze torens werden toegevoegd vanaf de tweede helft van de 14de eeuw, waarschijnlijk in de 15de eeuw¹³.

Na de slag van Brustem in 1467 werd Sint-Truiden belegerd en door Karel de Stoute ingenomen op het prinsbischoffelijk leger¹⁴. In 1489 werd de stad opnieuw belegerd, ditmaal door Luikse troepen onder leiding van Robert de La Marck (†1489), broer van prinsbischof Evrard de La Marck (1435-1496). Na deze belegeringen werden in het begin van de 16de eeuw de stadsversterkingen hersteld en aangepast aan de nieuwe ontwikkelingen in de krijgskunde, met name het toegenomen gebruik van vuurwapens.

De Brustempoort werd uitgebreid met een rondeel, een halfronde versterking met uitrustingen voor vuurwapens. De stadsrekeningen dateren deze verbouwing in 1509-1510. Het rondeel werd aangebouwd tegen het bestaande poortgebouw en omsloot de voorburch volledig. Twee tekeningen tonen de toestand van de Brustempoort voor de

⁴ Charles 1958; Charles 1965, 106-107.

⁵ Charles 1965, 154-157.

⁶ Pauwels & Van den Hove 2006, 313.

⁷ Doperé 2003.

⁸ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/22701>

⁹ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/22990>

¹⁰ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/23018>

¹¹ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/22930>

¹² Charles 1965, 153 (kaart).

¹³ Doperé 2003, 42-44.

¹⁴ Inventaris Onroerend Erfgoed 2025: Sint-Truiden [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13901> (geraadpleegd op 8 april 2025).

ontmanteling in 1675 (**bijlage 6.1., fig. 4, 5**)¹⁵. Het zicht van buiten de stadsvesten geeft op de voorgrond de vooruitgeschoven versterking van het rondel weer. Herkenbare delen zijn de weermuur met gebogen verloop, schietgaten en een poortdoorgang. Achter het rondel staat het eigenlijke poortgebouw met ronde hoektorens. Links op de voorgrond zijn de aarden wal en de gracht van de stadsvesten afgebeeld.

Het rondel is overwegend in baksteen gebouwd, met verwerking van Lincent tufsteen, soms in speklagen, en kleine hoeveelheden Gobertangesteent. De historische datering van het rondel in 1509-1510 is in overeenstemming met deze bouwmaterialen. Het oostelijke deel van de begijnhofkerk in Sint-Truiden werd gebouwd in ca. 1507-1511, overwegend in baksteen (formaat: 23,5-25 x 12-12,5 x 4-4,5 cm; tienlagenmaat: 64 cm) en met hoekkettingen in (waarschijnlijk recupereerde) blokken Lincent tufsteen¹⁶. Speklagen van baksteen en bleke kalksteen kenmerken ook het schip uit de 15de eeuw van de Onze-Lieve-Vrouwhemelvaartkerk in Sint-Truiden.

2.2.3. Ontmanteling van de stadsvesten en telooorgang (17de eeuw-19de eeuw)

Tijdens de Hollandse Oorlog (1672-1679) gaf de Franse koning Lodewijk XIV opdracht tot de ontmanteling van de stenen stadsversterking. Voortaan bestonden de vesten uit een tracé van grachten en aarden wallen, onderbroken door stadspoorten van een veel kleinere omvang dan hun middeleeuwse voorgangers (**bijlage 6.1., fig. 6, 7**). Na de definitieve opheffing van de stadsvesten in de 19de eeuw werden de grachten en wallen geëgaliseerd. Vandaag zijn de enige zichtbare overblijfselen het ondergronds bewaarde deel van de Brustempoort en een deel van de stadswal in de tuin van het minderbroedersklooster¹⁷. Het tracé van de vesten is echter nog bewaard in het stratenpatroon, op de Tiensevest, Tichelrijlaan en Kazernevest in de vorm van beboomde dreven.

Door de wijziging van het reliëf na de egalisatie van de stadsvesten kwamen de resten van de middeleeuwse Brustempoort volledig onder het nieuwe straatniveau te liggen. Voor de ondersteuning van het bovengesloten wegdek werd in de 19de eeuw een bakstenen steunconstructie met pijlers en tongewelven gebouwd in de open ruimte (hierna 'de grote zaal' genoemd) tussen het poortgebouw en de voorburch van de Brustempoort.

2.2.4. Herontdekking ondergrondse overblijfselen (1897-2022)

Overblijfselen van de middeleeuwse Brustempoort werden aangetroffen in 1897 en opnieuw in 1939. In 1968 werden de ondergrondse resten toegankelijk gemaakt en werd de huidige toegang aangelegd. Bij de opgraving tijdens deze werken werden drie kwartcirkelvormige bouwresten en rechthoekige kelderruimtes met tongewelven aangetroffen (**bijlage 6.1., fig. 1**: "Muren opgraving 1968")¹⁸. Deze resten werden geïnterpreteerd als overblijfselen van het poortgebouw en de toegangsbrug die na de ontmanteling van de middeleeuwse stadsvesten in 1675 hier werden opgetrokken (**bijlage 6.1., fig. 6, 7**). De vlakke betonnen overdekking in de bovenverdieping van het rondel dateert van de genoemde werken in 1968.

Bij de archeologische begeleiding van werken ter hoogte van de Luikerstraat in 2022-2023 werden resten aangesneden van de Brustempoort (**bijlage 6.1., fig. 1**: "Muur"). Het gaat om het verdere verloop van de gang die zichtbaar is in de oostelijke wand van de grote zaal. De oudste fase van de aangetroffen resten van de gang worden gedateerd in de 13de tot 14de eeuw. De bakstenen heropbouw van de gang kan worden verbonden met de bouw van het rondel in 1509-1510. Een latere aanpassing dateert misschien nog van vóór de ontmanteling van de middeleeuwse Brustempoort in 1675.

¹⁵ Demarteau 1887, pl. VII en VIII.

¹⁶ Coomans 2008, 172-173, 206.

¹⁷ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/22861>

¹⁸ Yperman 2023, 9.

2.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedelementen en erfgoedkenmerken

De toegang tot de ondergrondse overblijfselen verloopt via de in 1968 aangelegde trap op het plein tussen de Naamsevest en de Tongersesteenweg¹⁹. In een eerste kelderruimte zijn de west- en de noordmuur, beide in baksteen, wellicht resten van de Brustempoort die na 1675 werd opgetrokken. De noordmuur bevat een breed spaarveld. De tweede kelderruimte dateert integraal van 1968. Vanuit deze kelderruimte dalen enkele traptreden af naar de zuidoostelijke schietkamer van de bovenverdieping van het rondeel uit 1509-1510.

De overblijfselen van de Brustempoort bestaan uit twee delen (**bijlage 6.1., fig. 8, 9**). Centraal bevinden zich de oostzijde van het poortgebouw en de westzijde van de voorburcht, gebouwd in Lincient tufsteen en wellicht daterend uit de 12de eeuw. In de ruimte daartussen ('de grote zaal') lag de stadsgracht. De grote zaal wordt geflankeerd door de overblijfselen van het rondeel, de vooruitgeschoven versterking die werd gebouwd in 1509-1510. De overblijfselen van het rondeel omvatten schietkamers in twee verdiepingen (**bijlage 6.1., fig. 10**), gebouwd in baksteen met verwerking van Lincient tufsteen en Gobertangesteent. De ondergrondse overblijfselen van de Brustempoort bereiken een hoogte van ongeveer 6,13 m.

2.3.1. Het poortgebouw, de voorburcht en de grote zaal

De wanden aan de oost- en westzijde van de grote zaal zijn opgetrokken in Lincient tufsteen. Dit is een zachte kalksteen, herkenbaar aan zijn lichtgele, grijsgele, groengele tot roestkleurige tinten²⁰. De steen is afkomstig uit een geologische band die loopt van Orp-Jauche over Landen tot Sint-Truiden. De naam is ontleend aan het dorp Lincient (Lijsem), gelegen tussen Orp-Jauche en Landen. De stenen wanden van de grote zaal zijn de onderbouw van het westelijke poortgebouw en de oostelijke voorburcht. De plint onderaan de wand van het poortgebouw markeert wellicht het begin van de fundering. Het metselwerk in Lincient tufsteen bestaat uit grote kubusvormige blokken in een regelmatige horizontale gelaagdheid. De wanden hebben hierdoor een monumentaal en weerbaar karakter dat herinnert aan *opus quadratum*. De afmetingen van de steenblokken bedragen onder andere (breedte x hoogte) 37 x 30 cm, 40,5 x 28 cm, 34 x 23 cm, 41 x 22 cm, 32 x 27,5 cm, 42 x 27 cm, 35,5 x 37,5 cm, 36,5 x 33 cm, 40 x 28,5 cm, 37 x 33 cm en 34,5 x 31 cm. Op sommige steenblokken zijn de oorspronkelijke bewerkingsporen met de steenbijl nog herkenbaar²¹.

Onderaan op de noordelijke hoek van de westwand van de grote zaal markeert een bouwnaad de scheiding tussen de twee bouwfases van de Brustempoort: links van de bouwnaad het muurwerk in Lincient tufsteen uit de 12de eeuw, rechts ervan het baksteenmetselwerk van het rondeel uit het begin van de 16de eeuw.

Bovenaan in de oostelijke wand van de grote zaal bevindt zich de opening van een gang met bakstenen tongewelf. De vandaag ontoegankelijk gang loopt nog enkele meter verder in westelijke richting, onder het vroegere poortgebouw (**bijlage 6.1., fig. 1: 'Muur'**). Rechts vooraan in deze gang bevindt zich een kaarsnis.

De ruimte van de grote zaal wordt ingenomen door een bakstenen constructie met pijlers en tongewelven uit de 19de eeuw, wellicht toegevoegd voor de stabiliteit van de ondergrondse overblijfselen van de Brustempoort en ter ondersteuning van het wegdek erboven. De oostelijke wand van de grote zaal is ter hoogte van de verdieping van het

¹⁹ Een 3D-fotomodel van de overblijfselen van de Brustempoort is te bekijken op <https://skfb.ly/pwRsD>. Dit 3D-model kan ook per verdieping worden bekeken: <https://skfb.ly/pwYqT> voor de bovenverdieping, <https://skfb.ly/pwYqQ> voor de benedenverdieping.

²⁰ Dreesen *et al.* 2003, 127-129; Duser *et al.* 2009, 395-401.

²¹ Doperé 2003, 42.

rondeel sterk verstoord door later baksteenmetselwerk. Centraal tegen de west- en oostwand van de grote zaal zijn in de loop van de 20ste eeuw bakstenen pijlers gebouwd voor de ondersteuning van de rioleringsbuis die bovenaan de grote zaal loopt. Langs de oostwand van de grote zaal, ter hoogte van de verdieping van het rondeel, bevindt zich een loopbrug. Tegen de westwand van de grote zaal staat een metalen wenteltrap. De pijler in Lincent tufsteen aan de noordzijde van de verdieping van de grote zaal is toegevoegd in de 19de of 20ste eeuw, waarschijnlijk met hergebruikte steenblokken uit de middeleeuwse poort. De bakstenen steunconstructie uit de 19de eeuw, de metalen wenteltrap en latere toevoegingen in de grote zaal zijn geen erfgoedelementen.

2.3.2. Het rondeel

Het overblijfsel van het rondeel uit 1509-1510 is een complex van schietkamers met kanongaten en schietgaten. De schietkamers zijn gebouwd in baksteen, soms met speklagen in Lincent tufsteen. Het baksteenmetselwerk (baksteenformaat: 21-22-22,5-23,5 x 10-10,5-11 x 5-5,5 cm; tienlagenmaat: 57-57,5 cm) is opgetrokken in een onregelmatig staand verband. De kanongaten zijn grote nissen met korfbogen die worden overdekt door bakstenen gewelven met vlechtingen. In de zijkanten van deze nissen voor de kanonnen bevinden zich kleine vierkante gaten die door natuursteenblokken zijn afgeboord. Dit zijn de gaten voor de houten balk om de terugslag bij het afvuren van het vuurwapen tegen te houden. De kleine rechthoekige schietgaten van het rondeel worden overdekt door lateien in Gobertangestein, een zandige kalksteen uit de streek tussen Tienen en Geldenaken²². De zichtbare zijde van de lateien vertonen over het ganse oppervlak een diagonale bewerking met het ciseel, wat wijst op een datering die niet ouder is dan het tweede kwart van de 15de eeuw²³. De blokken Lincent tufsteen van de speklagen dragen laaghoogtemerken onder de vorm van ingekraste Romeinse cijfers²⁴. Deze merken maakten voor de metselaar duidelijk welke blokken dezelfde hoogte hadden.

Op de benedenverdieping van het rondeel zijn de bakstenen gewelven van de schietkamers grotendeels bewaard. Op de bovenverdieping zijn de gewelven op meerdere plaatsen vervangen door een vlakke betonnen overdekking. Verschillende schietkamers bewaren hun oorspronkelijke bakstenen vloer.

Bovenverdieping

In wijzerzin van het noordwesten naar het zuidwesten bestaat de bovenverdieping van het rondeel uit:

- Een schietkamer aan de noordzijde van het poortgebouw in Lincent tufsteen, met kanongat. Het gebogen verloop van het metselwerk onder het kanongat is door Frans Doperé opgevat als een aanduiding van de plaats van de noordelijke hoektoren van het poortgebouw²⁵. Volgens de projectie van de gereconstrueerde plattegrond van de Brustempoort uit 1820 op het grondplan van de huidige overblijfselen bevond de noordelijke hoektoren zich iets oostelijker. Deze schietkamer heeft een vlakke betonnen overdekking.
- In de aansluitende gang in oostelijke richting, naast het vorige kanongat: een ronde schacht met een trapladder naar de straat. Dit is een recente ingreep, wellicht uit de 20ste eeuw. Naast deze schacht bevindt zich een gedeeltelijk gedicht kanongat.
- Voorbij de grote zaal: een schietkamer die zich uitstrekt in noordoostelijke richting. Het bakstenen tongewelf is alleen bewaard in het westelijke deel. Het noordoostelijke deel wordt overdekt door een vlakke betonnen overdekking, maar

²² Dreesen *et al.* 2003, 119-121; Duser *et al.* 2009, 327-334.

²³ Deze bewerking is fase IIb in de chronologie van steenbewerking van Brabantse kalkstenen (Doperé 2018, 207): "*Les impacts sur les pierres équarries sont généralement obliques [...] toute la surface est taillée avec le même outil*". Deze bewerking komt voor vanaf het tweede kwart van de 15de eeuw en bleef in gebruik tot na de 16de eeuw.

²⁴ Doperé 2003, 50-51.

²⁵ Doperé 2003, 42.

hier is de oorspronkelijke bakstenen vloer zichtbaar. De zuidmuur en zuidoostelijke muur zijn volledig opgetrokken in Lincen tufsteen. De noordmuur bestaat uit speklagen van baksteen en Lincen tufsteen. De schietkamer wordt in het noordoosten afgesloten door jonger baksteenmetselwerk. Achter deze opvulling bevindt zich wellicht het vervolg van de schietkamer. Naast deze bakstenen opvulling bevindt zich een kanongat, gericht naar het noordwesten.

- Aan de andere zijde, ten zuidoosten van de grote zaal: een schietkamer die zich uitstrekt in zuidoostelijke richting. Deze wordt overdekt door een tongewelf in baksteen. De noordoostelijke muur is opgetrokken in speklagen van baksteen en Lincen tufsteen en bevat twee rechthoekige schietgaten. De zuidwestelijke muur er tegenover is nagenoeg volledig in baksteen gebouwd. Hierin bevindt zich een smal kanongat, gericht naar het zuiden. In het zuidoosten van deze schietkamer leiden enkele treden naar de recente ruimtes die vandaag de toegang vormen naar de overblijfselen van de Brustempoort. Naast deze recente doorgang bevindt zich een kanongat, gericht naar het zuiden. Daarboven zijn twee rookkanalen zichtbaar.
- De zuidelijke wand van het rondeel, die uitgaat op de grote zaal, bevat twee kanongaten en ertussen het gat van de schouwpijp waarin de rookkanalen van de benedenverdieping naar boven lopen.
- In de zuidwestelijke hoek, naast de westelijke wand in Lincen tufsteen van het poortgebouw, bevindt zich een doorgang naar een trap met treden in hardsteen. Via deze trap verliep tot 1968 de toegang tot de ondergrondse overblijfselen van de Brustempoort. Deze trap zou zich volgens Frans Doperé waarschijnlijk bevinden op de plaats van de zuidelijke hoektoren van het poortgebouw²⁶. Volgens de projectie van de gereconstrueerde plattegrond van de Brustempoort uit 1820 op het grondplan van de huidige overblijfselen bevond de zuidelijke hoektoren zich iets oostelijker. De trap is daarom misschien eerder een vroegere, thans gesupprimeerde toegang van op straatniveau tot de ondergrondse overblijfselen van de Brustempoort.

Benedenverdieping

In wijzerzin van het noordwesten naar het zuidwesten bestaat de benedenverdieping van het rondeel uit:

- In het noordoosten, naast de westelijke wand in Lincen tufsteen van het poortgebouw: een smalle schietkamer met bakstenen tongewelf en wanden in speklagen van Lincen tufsteen en baksteen. Aan de noordzijde bevindt zich een kanongat met erboven de aanzet van een rookkanaal. Dit kanongat heeft een onderdorpel in natuursteen, waarschijnlijk Gobertangestein.
- Aan de noordzijde van de grote zaal: twee kanongaten, gericht naar het noorden en met gedichte rookkanalen. De muurdam tussen de kanongaten is gebouwd in speklagen van Lincen tufsteen en baksteen.
- Een gang met een spits tongewelf in baksteen en wanden in speklagen van Lincen tufsteen en baksteen leidt naar twee schietkamers die zich uitstrekken in noordoostelijke richting. De eerste schietkamer heeft een zichtbare bakstenen vloer en een bakstenen gewelf. In de zuidoostelijke wand bevindt zich een klein schietgat, daar tegenover een kanongat. Een korte gang met bakstenen tongewelf geeft toegang tot een tweede schietkamer, met zichtbare bakstenen vloer en een bakstenen gewelf. Ook hier is er een klein schietgat in de zuidoostelijke wand en een kanongat in de noordwestelijke wand. Boven het kanongat is de aanzet van gedichte rookkanalen zichtbaar. Het gewelf van deze schietkamer is aan de zuidoostelijke zijde deels verwijderd voor de aanleg van een trapgat naar de straat.
- Aan de zuidelijke zijde van de grote zaal strekt zich een schietkamer uit in zuidoostelijke richting. Deze schietkamer heeft een bakstenen tongewelf. De noordoostelijke wand is opgetrokken in speklagen van Lincen tufsteen en baksteen, de zuidelijke en zuidwestelijke wanden zijn grotendeels in baksteen. De uitrusting

²⁶ Doperé 2003, 44.

van de schietkamer bestaat uit een klein schietgat in de noordoostelijke wand, een kanongat in de zuidelijke wand en een smal kanongat in de zuidwestelijke wand. Boven het zuidelijke kanongat is een rookkanaal zichtbaar.

- Aan de zuidzijde van de grote zaal bevinden zich twee kanongaten. De muurdam ertussen is opgetrokken in speklagen van Lincient tufsteen en baksteen. Het westelijke van de twee kanongaten bewaart het rookkanaal erboven en aan de vroegere buitenzijde de schietspleet in natuursteen. Tussen de kanongaten bevinden zich onder het vloerniveau twee boven elkaar gelegen kanalisaties met noord-zuid verloop. De kanalisaties zijn gebouwd in baksteen en met spitse tongewelven. Wellicht dienden ze om het water in de stadsgracht aan beide zijden van het rondeel op hetzelfde peil te houden²⁷. De kanalisaties zijn aan beide uiteinden dichtgestort.
- In de zuidwestelijke hoek, naast de westelijke wand in Lincient tufsteen van het poortgebouw, bevindt zich een kleine rechthoekige schietkamer met bakstenen gewelf. In de zuidwand is er een smal kanongat en in de westwand een klein schietgat. Deze westwand is gebouwd in speklagen van Lincient tufsteen en baksteen.

2.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt, is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 18 maart 2025. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

Een 3D-fotomodel van de overblijfselen van de Brustempoort is te bekijken op <https://skfb.ly/pwRsD> (Johan Van Laecke, agentschap Onroerend Erfgoed). De fotografische opnames voor dit 3D-model werden genomen tijdens het plaatsbezoek op 18 maart 2025.

Dit 3D-model kan ook per verdieping worden bekeken: <https://skfb.ly/pwYqT> voor de bovenverdieping, <https://skfb.ly/pwYqQ> voor de benedenverdieping.

Voor de bouwfysische evaluatie van het goed verwijzen we naar het inspectierapport van Monumentenwacht Vlaanderen die de site inspecteerde op 29 april 2024 (inspectierapport 31245/2024/B).

2.5. Juridische toestand

2.5.1. Onroerend Erfgoed

De overblijfselen van de Brustempoort zijn opgenomen als archeologisch element in de Inventaris Onroerend Erfgoed (ID: 50147)²⁸ en gelegen in de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Sint-Truiden' (ID: 11920)²⁹.

De overblijfselen van de Brustempoort zijn opgenomen als erfgoedobject in de inventaris bouwkundig erfgoed (ID: 309683)³⁰.

De overblijfselen van de Brustempoort zijn gelegen in de Unesco werelderfgoed bufferzone 'Stadhuis Sint-Truiden met belfort: buffer' (ID: 15037)³¹.

²⁷ Doperé 2003, 45.

²⁸ <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/50147>

²⁹ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11920>

³⁰ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/309683>

³¹ <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/15037>

2.5.2. Omgeving

Volgens het origineel gewestplan St-Truiden-Tongeren (datum goedkeuring: 5 april 1977) zijn de overblijfselen van de Brustempoort gelegen in woongebied met cultureel, historische en/of esthetische waarde.

De overblijfselen van de Brustempoort zijn gelegen in het provinciaal ruimtelijk uitvoeringsplan "Afbakening van het structuurondersteunend kleinstedelijk gebied St-Truiden" (ministerieel besluit van 23 december 2008).

De overblijfselen van de Brustempoort zijn gelegen in het RUP Brustempoort (deels herzien door het RUP Acute Knelpunten).

2.5.3. Water

De overblijfselen van de Brustempoort liggen niet in overstromingsgevoelig gebied (fluviaal of pluviaal).

3. EVALUEREND GEDEELTE

3.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

3.1.1. Historische waarde

De overblijfselen van de Brustempoort hebben historische waarde als tastbare getuigenis van het stedelijk verleden van Sint-Truiden. Stadsversterkingen zoals wallen, grachten, muren, torens en poorten vormen een krachtige fysieke veruiterlijking van wat doorgaans als een historische stad wordt ervaren. Ze roepen het beeld op van een dichtbebouwde kern, omsloten door beschermende stadsvesten, een karakteristiek dat essentieel is voor het historische stadsbeeld.

De Brustempoort is het laatste gekende materiële overblijfsel van deze versterkingen in Sint-Truiden, met uitzondering van een bewaard gebleven stuk wal en muur uit het begin van de 17de eeuw in de tuin van het Minderbroedersklooster. De overblijfselen van de Brustempoort zijn dus niet alleen zeldzaam, maar hebben ook waarde als een representatief element binnen het geheel van de voormalige stadsomwalling.

Daarnaast getuigen de overblijfselen van de Brustempoort van de stadswording en -ontwikkeling van Sint-Truiden. De oudste delen gaan vermoedelijk terug tot de 12de eeuw, wat het tot een van de oudste bewaarde elementen van het stedelijke weefsel maakt. Ook de verdere uitbouw van de stadspoort na de belegeringen aan het einde van de 15de eeuw, weerspiegelt de lotgevallen die Sint-Truiden in de loop van zijn geschiedenis heeft doorgemaakt. Als zodanig belichaamt de Brustempoort niet enkel architecturale of stedenbouwkundige aspecten, maar ook de historische dynamiek van Sint-Truiden zelf.

3.1.2. Architecturale waarde

De overblijfselen van de Brustempoort hebben architecturale waarde. Ze behoren tot de oudst bewaarde restanten van een stenen stadsversterking in Vlaanderen, met delen die wellicht teruggaan tot de eerste helft van de 12de eeuw. In opstand bewaarde resten van stenen stadsversterkingen in Vlaanderen zijn erg zeldzaam. De enige andere overblijfselen die dateren uit de 12de eeuw of de allereerste jaren van de 13de eeuw zijn een toren van de eerste stadsversterking van Brugge³² en een weermuur van de eerste stadsversterking

³² <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/29607>

van Gent³³. Dit maakt de overblijfselen van de Brustempoort niet alleen waardevol binnen de context van stedelijke verdedigingswerken, maar ook binnen het bredere kader van de militaire architectuurgeschiedenis in Vlaanderen.

In typologisch opzicht is de Brustempoort uniek door haar opbouw in twee delen: het oudere complex van poortgebouw en voorburcht, en de latere vooruitgeschoven versterking van het rondeel. Zulke constructies zijn kenmerkend voor de militaire architectuur rond 1500, een periode waarin de opkomst van vuurwapens aanleiding gaf tot ingrijpende veranderingen in het ontwerp van verdedigingswerken. In Vlaanderen zijn geen andere stadspoorten met een rondeel bewaard. Een vergelijkbare stadspoort is de Noordhavenpoort in Zierikzee (Nederland), waar het rondeel uit kort na 1507 stamt (**bijlage 6.1., fig. 11**)³⁴. In Vlaanderen kennen we de verdwenen Steenpoort in Kortrijk, die in *Flandria Illustrata* (1641) is afgebeeld met een poortgebouw dat wordt voorafgegaan door een rondeel (**bijlage 6.1., fig. 12**).

De materiële gelaagdheid van de overblijfselen van de Brustempoort, die bestaat uit twee delen uit de 12de en het begin van de 16de eeuw, is erg herkenbaar. De twee bouwfases en hun typerende kenmerken van militaire architectuur uit verschillende periodes (onder meer monumentaal metselwerk in natuursteen, overwelfde schietkamers, kanon- en schietgaten, rookkanalen) maken van de resten van de Brustempoort een zeer herkenbaar voorbeeld van militaire architectuur uit de (late) middeleeuwen, ook al bevinden de overblijfselen zich vandaag ondergronds.

De Brustempoort is representatief voor het historische bouwbedrijf in de streek van Sint-Truiden. De bouwmaterialen en -technieken weerspiegelen de tijds- en streekgebonden context van de verschillende bouwfases. Terwijl het oudste deel getuigt van het weerbare karakter van de middeleeuwse militaire architectuur, illustreert het rondeel duidelijk de technische innovaties die gepaard gingen met de opkomst van vuurwapens.

Als zeldzaam en goed bewaard voorbeeld van militaire architectuur, waarin meerdere bouwfases herkenbaar aanwezig zijn, onderscheidt de Brustempoort zich op meerdere vlakken binnen het Vlaams erfgoedlandschap.

3.1.3. Archeologische waarde

De overblijfselen van de Brustempoort hebben archeologische waarde. Door de verzonken toestand is alleen de binnenzijde van de overblijfselen van de Brustempoort zichtbaar, maar er mag worden verondersteld dat ook de buitengevels van de restanten bewaard zijn. Momenteel niet zichtbare delen van de Brustempoort (delen van het poortgebouw, de voorburcht en het rondeel) zijn waarschijnlijk ook nog bewaard. De aanwezigheid van ondergrondse bouwkundige resten van de Brustempoort buiten de vandaag zichtbare overblijfselen werd aangetoond bij archeologisch onderzoek in 1968 en 2022-2023. Archeologisch onderzoek in en rondom de vandaag zichtbare overblijfselen van de Brustempoort kan bijdragen aan een betere kennis van de bouwgeschiedenis en architectuur van de Brustempoort, de aanpalende resten van de stadsversterking en de stadswording en -ontwikkeling van Sint-Truiden.

3.2. Keuze van het type bescherming

De overblijfselen van de Brustempoort worden beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurogoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de

³³ <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/25833>

³⁴ Stenvert *et al.* 2003, 279.

decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n).” Bij dit beschermingsvoorstel worden geen cultuuroederen voorgesteld.

Dit beschermingsstatuut wordt gekozen omdat een bescherming als monument het meeste kansen biedt op het behoud van de erfgoedwaarden van bouwkundig erfgoed. Waarderend archeologisch onderzoek in functie van een bescherming als archeologische site, zoals geofysisch onderzoek, proefputten en boringen, is door de aard van de bovengrond (bestrating, bebouwing) niet wenselijk.

3.3. Afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

De bescherming betreft de ondergrondse overblijfselen van de Brustempoort. De aanwezigheid van bouwkundige resten van de Brustempoort buiten de vandaag zichtbare overblijfselen is aangetoond bij archeologische opgravingen in 1968 en 2022-2023. Uit de doorsneden opgemaakt in 1968 (**bijlage 6.1., fig. 10**) blijken de vandaag zichtbare bouwkundige resten van de Brustempoort aan te vatten op 2 tot 2,4 meter onder het wegdek. De bescherming omvat zowel de vandaag zichtbare en toegankelijke bouwkundige overblijfselen van de Brustempoort, alsook de vandaag niet zichtbare en ontoegankelijke bouwkundige restanten. Voor de bescherming van de volledige Brustempoort als monument wordt de bescherming afgebakend op 2 meter boven de ondergrondse bouwresten en 2 meter rond de gereconstrueerde plattegrond van de middeleeuwse Brustempoort en de bouwresten van na 1675 aan de zuidzijde (**bijlage 6.1., fig. 1**). De buffer van 2m dient om een eventuele onnauwkeurigheid in georeferentie van de plattegrond op te vangen, en om de Brustempoort als ondergrondse constructie in haar totaliteit te beschermen tot aan de buitengevels.

De bakstenen west- en noordmuur in de eerste kelderruimte na de huidige toegangstrap zijn als erfgoedelementen gelegen binnen de afbakening van de bescherming.

In de 'grote zaal' zijn de bakstenen steunconstructie uit de 19de eeuw, de metalen trap en latere toevoegingen geen erfgoedelementen, maar zij zijn wel gelegen binnen de afbakening van de bescherming.

4. BEHEERSVISIE

4.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het ministerieel besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het ministerieel besluit.

Deze bepalingen zijn op maat van de bescherming.

4.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden ervan aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen, meer bepaald:

- het goed als een voorzichtig en redelijk persoon (goede huisvader) beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- de toestand van het goed regelmatig controleren;
- regulier onderhoud uitoefenen;
- onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

4.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Als voor de handelingen aan of in beschermde goederen een omgevingsvergunning voor stedenbouwkundige handelingen of voor het verkavelen van gronden, een omgevingsvergunning voor de exploitatie van een gedeelde inrichting of activiteit, een vergunning, toelating, machtiging, ontheffing of afwijking overeenkomstig de bepalingen van het Bosdecreet van 13 juni 1990, het decreet van 21 oktober 1997 betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu of het decreet van 25 april 2014 betreffende de omgevingsvergunning vereist is, vraagt de vergunningverlenende overheid advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

5. BRONNEN

CHARLES J.-L. 1958: Topografische bijdrage over Sint-Truiden tot in de XIIIe eeuw, *Limburg* 37, 187-198.

CHARLES J.-L. 1965: *La ville de Saint-Trond au Moyen Age. Des origines à la fin du XIVe siècle*, Bibliothèque de la Faculté de Philosophie et Lettres de l'Université de Liège, Fascicule 173, Luik.

COOMANS Th. 2008: De complexe bouwgeschiedenis van de begijnhofkerk. In: Coomans Th. & Bergmans A. (eds.), *In zuiverheid leven. Het Sint-Agnesbegijnhof van Sint-Truiden*, Relicta Monografieën 2, Brussel, 155-209.

DEMARTEAU J. 1887: Les remparts de Saint-Trond, ville du pays de Liège, *Bulletin de l'Institut Archéologique liégeois* 20, 1887, 487-496.

DOPERÉ F. 2003: De Brustempoort. Bouwhistoriek, bouwmaterialen en militaire betekenis, in: Buntinx B. e.a. (red.), *Sint-Truiden, steen voor steen gebouwd – steen. Open Monumentendag Vlaanderen*, Sint-Truiden, 41-51.

DOPERÉ F. 2018: *Dater les édifices du Moyen Âge par la pierre taillée*, Collection Précisions 4, Brussel.

DREESEN R., DUSAR M. & DOPERÉ F. 2003: *Atlas natuursteen in Limburgse monumenten. Geologie, beschrijving, herkomst en gebruik*, Genk.

DUSAR M., DREESEN R. & DE NAEYER A. 2009: *Renovatie & restauratie. Natuursteen in Vlaanderen, versteend verleden*, Mechelen.

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2025: *Historische stadskern van Sint-Truiden* [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140054> (geraadpleegd op 25 april 2025).

INVENTARIS ONROEREND ERFGOED 2025: *Sint-Truiden* [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13901> (geraadpleegd op 25 april 2025).

PAUWELS D. & VAN DEN HOVE P. 2006: Sint-Truiden: Sluisberg: van bronstijdkuil tot bunker, *Limburg. Het Oude Land van Loon* 4.4, 308-314.

STENVERT R., VAN GINKEL-MEESTER S., STADES-VISCHER E. & KOLMAN Ch. 2003: *Monumenten in Nederland. Zeeland, Zeist – Zwolle*.

YPERMAN W. 2023: *Eindverslag: de archeologische begeleiding van de Brustempoort te Sint-Truiden*, Studiebureau Archeologie – Archeorapport 581, Tienen.
(<https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/rapporten/eindverslagen/2679>)

6. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

6.1. Documentatie

De documentatie bij het inhoudelijk beschermingsdossier bevat bijkomend materiaal zoals kaarten, postkaarten, archieffoto's, bouwplannen, kadastermutaties, hoogtemodellen, e.d. dat het dossier verder onderbouwt of illustreert.

Een 3D-fotomodel van de overblijfselen van de Brustempoort is te bekijken op <https://skfb.ly/pwRsD> (Johan Van Laecke, agentschap Onroerend Erfgoed). De fotografische opnames voor dit 3D-model werden genomen tijdens het plaatsbezoek op 18 maart 2025.

Dit 3D-model kan ook per verdieping worden bekeken: <https://skfb.ly/pwYqT> voor de bovenverdieping, <https://skfb.ly/pwYqQ> voor de benedenverdieping.

6.2. Detailplan